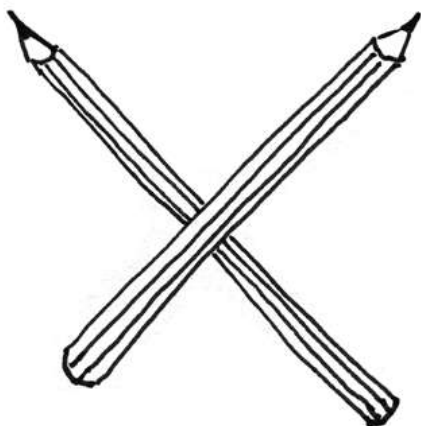

ZEEUWS

DICHT

WERK

MUSEUM

COLOFON

DICHTWERK is een digitale publicatie van het Zeeuws Museum
Deze publicatie is gemaakt naar aanleiding van de tentoonstelling
'De Omgekeerde Wereld van Adriaen van de Venne',
te zien van 30 september 2023 t/m 21 april 2024.

Samenstelling en eindredactie: afdeling educatie Zeeuws Museum
Met dank aan Ad Leerintveld

Vormgeving cover: Hans Gremmen

Vormgeving binnenwerk: Snowball, Middelburg

Illustraties: Nienke Jelles, Urban Sketchers

Alle illustraties zijn gemaakt naar aanleiding van werk
van Adriaen van de Venne.

Met bijdragen van:

Micha Braaksma, fotograaf, model, schrijver, dichter, kunstenaar, redacteur en criticus
Michael van Oostende, stadsdichter Middelburg en Bram Mvambanu bekend als rapper Cycz.

2024 copyright Zeeuwsmuseum

MET DANK AAN

Rijksmuseum, Amsterdam
Museum Catsianum (UB Leiden)
RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, Den Haag

**VRIENDEN
LOTERIJ**

INHOUD

INLEIDING, pagina 4

1. TAFEREEL VAN DE BELACCHENDE WERELT, pagina 5
Adriaen van de Venne schrijft

2. PRAATJES MET PLAATJES, pagina 8
Levenslessen van Jacob Cats

3. UT PICTURA POESIS, pagina 13
Verdieping van taal en beeld

4. SCHRIJFKUNST, pagina 16
Verzin een verhaal

5. ZEEUSCHE NACHTEGAELEN, pagina 20
Het hart, de ziel, de liefde en cupido

6. SONNETTEN, pagina 25
Klinkgedichten

7. DICHTKUNST, pagina 27
Dichter van de 17e eeuw

BIJLAGEN, pagina 49

1 – Verantwoording en bronnen

2 - Afbeeldingen

3 - Tekenwerk, denkwerk, dichtwerk

INLEIDING

ADRIAEN VAN DE VENNE

Adriaen van de Venne (1590-1662) is een bekend dichter, schrijver, tekenaar en schilder in de 17e eeuw. Als jonge man woont en werkt hij in Middelburg (1614-1624). In 1623 debuteert Adriaen van de Venne in *De Zeeusche Nachtegael*, een uitgave met werk van twintig dichters in Zeeland.

Adriaen van de Venne verlaat Middelburg voor Den Haag. In 1635 wordt zijn boek *Tafereel van de Belacchende Werelt* gepubliceerd. Hij maakt hiervoor ook de illustraties.

.

Adriaen van de Venne:

Motto

Leser, siet ghy somtijts fout,
Vonnist daerom niet te stout;
Denckt de maecker is een mens!
Niemand Soeckt en Vind' zijn vvens.

Afbeelding 1. *Mansverdriet*, tekening van Adriaen van de Venne, pen in bruin, penseel in grijs, hier en daar wit gehoogd, Rijksmuseum inv.nr. RP-T-1935-47. Hiervan is een prent opgenomen in *Tafereel van de Belacchende Werelt*, Adriaen van de Venne, 1635. De titel van de prent verwijst naar een man, die de vloer schrobt, terwijl zijn vrouw bij de haard zit.

1. TAFEREEL VAN DE BELACCHENDE WERELT

Adriaen van de Venne schrijft

Adriaen is een dubbeltalent: schilder-schrijver. Zijn carrière begint met het tekenen en schilderen van prins en burger omringd door spelend volk in weelderige landschappen. In zijn latere leven neemt hij steeds vaker het spelende, dansende en hossende volk tot onderwerp van zijn tekeningen en schilderijen. Zijn schrijfkunst wordt door tijdgenoten evenzeer gewaardeerd als zijn teken- en schilder talent. Ook in zijn schrijfwerk verandert hij van onderwerp. Hij richt zich steeds meer op het volk van arme bedelaars en zatlappen.

Afbeelding 2. *Malle Beesten*, prent naar een tekening van Adriaen van de Venne, Koninklijke Bibliotheek, Den Haag. Illustratie *Tafereel van de Belacchende Werelt*, Adriaen van de Venne, 1635.

Tafereel van de Belacchende Werelt

In 1635 publiceert Adriaen van de Venne zijn boek *Tafereel van de Belacchende Werelt*. Er is maar één editie gedrukt en daarvan zijn geen twee boeken hetzelfde. In alle tot nu toe nog bekende exemplaren zijn tijdens het drukken verschillende pagina's veranderd. Alleen al de titel stemt tot nadenken: 'belacchende' is te begrijpen als 'bespottelijk' en... als om over te lachen.

Het boek is een komische satire vol van 'weet-const'

De verteller is een Jonckheer: Jonckheer 'Reynaert'. Hij volgt twee jongens en twee meisjes die op weg zijn naar de Haagse kermis. De gesprekken tussen deze vier hoofdpersonen zijn geschreven als een tekst voor een toneelstuk. Onderweg ontmoeten de jongelui merkwaardige mensen zoals een kwakzalver en een charlatan. Ze babbelen vooral veel over verliefd zijn en het huwelijk. In het boek zijn 1750 'raedsel-spreucken' te vinden. Dit zijn 'raedsels', maar ook spreuken die raad geven, dus belerend zijn.

Onbekend maakt onbemind

Anno nu heeft niemand een antwoord op de volgende vraag: waarom is dit theatrale boek zo onbekend geraakt in Nederland? Klein eerherstel is er pas in de 20e eeuw, wanneer Gerrit Komrij het werk van Adriaen van de Venne opneemt in een bloemlezing van (vergeten) Nederlandse 17e-eeuwse poëzie.

Afbeelding 3. *Zelfportret*, Adriaen van de Venne, ca. 1615, olieverf op paneel, Mauritshuis, Den Haag

DICHTER VAN ZEELAND

Een bijdrage van Michael van Oostende, stadsdichter Middelburg:

Selfies

Adriaan van de Venne heeft een oncontroleerbare dwang om zichzelf op ieder schilderij te schilderen. Hij staat als een soort 'waar is Wally' op elke plaat.

Ik ben ervan overtuigd, als hij nu geleefd zou hebben zou hij een grootgebruiker zijn van social media.

Hij zou Tiktokdansjes doen op Johann Sebastian Bach. #outfitoftheday #ZeeuwsNachtegaeltje. En als ik de moderne tijd moet geloven zou Jacob Cats nu op X zitten. Waarschijnlijk met een geblokkeerd account.

Wat dat betreft is zelfverheerlijking van alle eeuwen.
dus daarom zet ik zonder schaamte, ook deze tekst online.

Afbeelding 4. *Portret Jacob Cats*, tekening van Adriaen van de Venne, Rijksmuseum, inv.nr. RP-T-1898-A-4069. Op de achtergrond is zijn buitenhuis De Munnickenhof te zien.

2. PRAATJES MET PLAATJES

Levenslessen

In Jacob Cats' (1577-1660) boek *Sinne- en Minnebeelden* (1618) zijn 52 prenten voorzien van een motto (titel) met daarbij drie verzen. Het eerste vers verwijst naar de liefde en jongelui. Het tweede vers geeft volwassenen maatschappelijke duiding. Het derde vers betreft de ouderdom en kent een religieus motief. Alle prenten zijn naar tekeningen van Adriaen van de Venne. De gedichten van Jacob Cats verschijnen in verschillende talen zoals het Latijn, Nederlands, Engels en Frans. Wil je weten hoe te leven? Lees dan *Sinne- en Minnebeelden* van Jacob Cats.

Emblemata

De levenslessen in *Sinne- en Minnebeelden* passen in de emblemataliteratuur. Het literaire genre van emblemata ontstaat in de 16e eeuw in Italië. Het gaat in prent en vers dan vooral om de goddelijke vonk en de openbaring van zielekracht. In de Noordelijke Nederlanden in de 17e eeuw wordt deze beeld- en versvorm van emblemata gebruikt om de burger op te voeden in huwelijksmoraal en het onderscheid tussen goed en slecht.

Afbeelding 5. Emblemataprint met wolkenhand, nummer 17 van 52 emblemataprenten uit *Sinne- en Minnebeelden*, Jacob Cats, 1618.

De Republiek wordt gebouwd met de Nederlandse taal

De bijbelvertalingen en ook een nieuw nationaal bewustzijn leiden tot het verheerlijken van de 'nieuwe' moedertaal. Hoe ontstaat deze moedertaal?

Voor 1500 is het *Oudnederlands* een samenraapsel van bijna alleen maar gesproken dialecten. Dan ontstaat een geschreven taal: het *Middelnederlands* (...zoals je het zegt, zo schrijf je het ook: fonetische spelling). Het *Vroegnieuw-nederlands* begint in de 16e eeuw. Het Nederlandstalig werk van Adriaen van de Venne en Jacob Cats is anno nu voor een Nederlandstalige persoon nog steeds te lezen. Maar is het ook nog te begrijpen?

De schrijver wordt bekend, de tekenaar raakt bijna vergeten

Sinne- en Minnebeelden wordt ook in de 18e eeuw nog een paar keer heruitgegeven. Maar in de heruitgaven van de 19e eeuw gebeurt het ondenkbare.

Prent en vers worden gescheiden. De teksten van de schrijver Cats blijven gelezen worden. Het prentwerk van de kunstenaar Van de Venne raakt in de vergetelheid. En dat, terwijl zijn tekeningen in een nauwe samenwerking met Jacob Cats zijn ontstaan. Het is jammer, want daarmee verdwijnen het emblemata-karakter en de bijzondere iconografie van Van de Venne.

Een voorbeeld van zijn iconografie zijn de 'wolkenhanden'.

Afbeelding 6. Emblemataprent nummer 1 van 52 emblemataprenten, naar een tekening van Adriaen van de Venne, gepubliceerd in *Sinne- en Minnebeelden*. Jacob Cats, 1618.

Bij dit plaatje of prentje hoort het volgende vers van Jacob Cats:

Het deel wil zijn gheheel

Vraecht yemant hoe het komt dat alle jonghe sinnen
Haer snellen uyter aert, haer stellen om te minnen,
Die kapp' een ael in tweeën, en stae een weynigh stil,
En sie hoe yder stuck sigh weder voeghen wil.
God heeft eens vanden man een ribbe wegh genomen,
En daer is voor den man een vrouwe van ghekomen:
Siet hier uyt rijst de min, en al haer soet bedrijf,
Het lijf wil naer het deel, het deel wil naer het lijf.

Afbeelding 7. Foto van het opengeslagen boek *Sinne- en Minnebeelden*, Jacob Cats, 1618
Te zien is emblemataprent nummer 11 met drie verzen.

Afbeelding 8. *De Munnickenhof*, door W. Schellinckx (1627-1678), 1659, Zeeuws Museum, collectie KZGW, inv.nr. G1668. Fotograaf: Ivo Wennekes. Dit schilderij heeft altijd in het voorhuis van de Munnickenhof gehangen. Nu te zien in de studiezaal van het Zeeuws Archief.

Jacob Cats over de Munnickenhof:

Ick had een buytenhuys niet verre van de stadt,
 Daer ick en mijn gesin een wijl in stilte sat [...].
 Ick schoude stadts gewoel, en koos het eensaem velt,
 Want daer was toen ter tijt mijn wesen naer gestelt [...].
 Om buyten alle sorg te sitten in het groen,
 Oock als ick ledig was genegen iet te doen.
 Ick las, ick dicht', ick schreef, ick maeckte zinnebeelden,
 Terwijl mijn kleyne jeugt ontrent de boomen speelden.

DICHTER VAN ZEELAND

De volgende bijdrage is gemaakt met kunstmatige intelligentie (AI).
Micha Braaksma heeft dit gedicht voorgedragen op vrijdag 26 januari 2024.
Hij heeft kunstmatige intelligentie (AI) de opdracht gegeven een hedendaags gedicht te schrijven in de stijl van Jacob Cats.

Levensreis

Op 't pad des levens, een moderne reis,
Waar emoji's fluisteren, zonder poëtisch bewijs.
In cyberspace, een digitale oceaan,
Waar harten kloppen in een algoritme van gaan.

Een Tinder-vuur, een virtuele vlam,
Ontvlamt de liefde, als een hedendaags program.
Swipend door de pixels van een scherm,
Zoeken zielen naar liefde, een virtueel ferm.

Maar o, de oude Cats zou zich verbazen,
Bij 't zien van deze moderne fazen.
Waar 't huwelijk van pixels is geweven,
En de trouwring is een emoji, zo verheven.

In de wirwar van tweets en statussen,
Verdwalen we soms in digitale klassen.
Toch blijft de mens in zijn diepste kern,
Een zoekende ziel, een verhalenster.

Laat ons, in deze moderne tijd,
De wijsheid van Cats in ons hart geleid.
In de chaos van bits en bytes,
Zoeken we naar liefde, naar echte gids.

Dus hef het glas op deze digitale maat,
En vier het leven, in deze moderne staat.
Moge de geest van Cats ons blijven leiden,
Op deze hedendaagse levensreis, verheven.

Afbeelding 9: *Elck sijn gading*, tekening van Adriaen van de Venne, Rijksmuseum RP-T-1885-A-466.

3. UT PICTURA POESIS MET ADRIAEN

Verdieping van taal en beeld

In de 16e en 17e eeuw raken schilderkunst en schrijfkunst met elkaar verstrengeld tot zusterkunsten: 'ut pictura poesis'. Schrijvers schilderen met woorden en schilders schrijven met verf. Het kan samengevat worden tot:

"poëzie als sprekend schilderij en schilderkunst als een visueel gedicht".

Het zoeken naar verwantschap tussen woordkunst en schilderkunst begint al in de oudheid. De moderne variant is het maken van computergames. Taal is altijd een deel van een groter geheel (theater, optreden, performance).

Het werk van de schrijver Jacob Cats en de schilder Adriaen van de Venne past in de traditie van 'ut pictura poesis'.

Adriaen van de Venne over zijn debuut als dichter:

O lof, Poëtsche maeght! Goddinne van verstanden!
Wie isser dijns gelijk? ey biet toch nu de handen
Aen 't lichaem van dijn geest, vereent met uwen aert,
Vereent met Schilder-const, verdubbeleert en paert,
De eene Maecht wijst aen, en d'ander geeft de reden.

DICHTER VAN ZEELAND

Een bijdrage van Michael van Oostende, stadsdichter Middelburg.

Michael van Oostende heeft op vrijdag 26 januari 2024 dit gedicht voorgedragen in de tentoonstelling DE OMGEKEERDE WERELD in het Zeeuws Museum. Aanleiding zijn vier schilderijen van Adriaen van de Venne die de seizoenen verbeelden.

De Seizoenen

Herfst is op de foto gaan met een palet
aan verschillend gekleurde stervende bladeren
en er met je kinderen achter komen dat
satéprikkers moeilijk in kastanjes gaan
en dat ze daar misschien ook helemaal
niet voor bedoeld zijn

Winter is op de foto gaan met een palet
aan straten die zo kaal zijn als bomen
en erachter komen dat de geur van
gourmet en de stilte aan tafel
beide dagen later nog in huis
zijn blijven hangen

Lente is op de foto gaan met een palet
aan bloemen die elke keer weer nieuw lijken
en erachter komen dat de mooiste bloem
vandaag met rokjes dag
naar buiten komt
met mij

Zomer is op de foto gaan met een palet
aan Instagram filters voor je vakantiefoto's
en erachter komen dat iedere toerist
die op zoek is naar dat ene authentieke plekje
veel te ver van huis is om dat ooit
hier te gaan vinden

Afbeelding 10. *De herfst*, 1625, olieverf op paneel, Adriaen van de Venne, Rijksmuseum.

Afbeelding 11. *De winter*, 1625, olieverf op paneel, Adriaen van de Venne, Rijksmuseum.

Afbeelding 12. *De lente*, 1625, olieverf op paneel, Adriaen van de Venne, Rijksmuseum.

Afbeelding 13. *De zomer*, 1625, olieverf op paneel, Adriaen van de Venne, Rijksmuseum.

Afbeelding 14. Emblemataprint met wolkenhand, nummer 27 van 52 emblemataprenten, naar een tekening van Adriaen van de Venne, gepubliceerd in *Sinne- en Minnebeelden*, Jacob Cats, 1618.

4. SCHRIJFKUNST

Verzin een titel en maak een gedicht bij de bovenstaande prent.

Afbeelding 15. Tekening van Adriaen van de Venne, 1620, ontwerp voor prent in *Self-strijt*, dat is *Crachtighe beweginghe van Vlees en Gheest* (...), Jacob Cats, Museum Catsianum (UB Leiden), inv.nr. B1

Deze tekening van Adriaen van de Venne lijkt een scene uit een verhaal waarin goed en kwaad een morbide rol spelen. Verzin een titel en een verhaal bij deze tekening.

Afbeelding 16. Tekening van Adriaen van de Venne, pen in bruin en grijs, bruin gewassen, ontwerp voor een illustratie in: *Houwelyck. Dat is De gansche gelegentheydt des echten staets*, Jacob Cats, 1625-1626. Museum Catsianum (UB Leiden) inv.nr. C35 I.

Schrijf een verhaal waarin jeugd en ouderdom een bijzondere rol spelen.

Afbeelding 17. *De Kwakzalver*, tekening van Adriaen van de Venne, pen in bruin, grijs en bruin gewassen 1628, ontwerp voor een boekillustratie, Museum Catsianum, UB Leiden, inv. M 25

Noteer alle details van de tekening heel precies in de volgorde waarin jij het opmerkt.

Afbeelding 18. *Cupido Brilleman*, prent naar een tekening van Adriaen van de Venne, gepubliceerd in de *Zeeusche Nachtegael*, 1623.

5. ZEEUSCHE NACHTEGAEL

Het hart, de ziel, de liefde en Cupido

In de 17e eeuw wordt de liefde op alle manieren de hemel in geprezen. In de *Zeeusche Nachtegael* buigen de 'heren-dichters' met vleierende woorden voor twee dichters. Anna Roemers Visscher (1583-1651) en Johanna Coomans (1580/1585-1659) duelleren met stevige weerwoorden, maar Cupido nestelt zich voorgoed in de soms zeer zoetsappige 17e-eeuwse dicht- en tekenkunst.

Hij vliegt overal rond en schiet zijn pijlen af in vele teksten en op vele tekeningen. Jacob Cats, een van de Zeeusche nachtegaelen, haalt een geintje uit: hij geeft Cupido een telescoop in handen.

Adriaen van de Venne maakt daarvan een tekening.

Een fragment uit Cupido-Brilleman door Jacob Cats

...Hy, die met booch en pijl sich by de menschen vond,
 Waer door oock Venus selfs is menichmael ghevont,
 Kan nu al beter spel, kan vry al soeter grillen;
 Hy draecht nu, vvaer hy gaet, een slach van lange brillen;
 En, vvie hy dit ghelas eens voor het ooghe schiet,
 Die vint van stonden aen dat niet een mensch en siet,
 Die vint, dat niemant vveet; lant, steden, rijcke stroomen,
 Een vveerelt, soo het schijnt, doch niet als vijse droomen;
 Wat uytter ooghe leyt, dat toont als dichte by;
 Dies is de geck verheucht, en sonder reden bly.
 Nu staet hy door ghepeys gheveldich op-ghetoghen,
 Het schijnt dat hem de geest is uytte borst gevloghen;
 Hy denckt, hy ducht, hy droomt, hy kijckt, hy loert, hy siet,
 Hy meynt dat hy het grijpt, en stracx al vveder niet;...

Afbeelding 19. *De Schynkijcker*, prent naar een tekening van Adriaen van de Venne, gepubliceerd in de *Zeeusche Nachtegael*, 1623.

Minne-sang, Seden-sang en Hemel-sang

De *Zeeusche Nachtegael* is in drie delen: Minne-sang, Seden-sang en Hemel-sang. Adriaen van de Venne debuteert als dichter in de *Zeeusche Nachtegael* met verschillende gedichten.

Uit Minne-sang genomen: *De Zeeusche Mey-clacht*

Van Adriaen van de Venne: drie tekstfragmenten uit De Zeeusche Mey-clacht

Snachts voor den Meyen-dach, ontrent den koelen morgen,
 Als yder leyt en rust van alle daechsche sorghen,
 Doe was ick vol ghepeyns, en ging heel ongherust
 Between al voort en voort de soete Zeeusche cust (...)
 Ick had een goede Luyt, om dat ick sou vermaken
 Mijn over-droeven geest; ick hadde lust te waken,
 Ick speelden en ick sanck somtijts met luyder keel,
 Als nu en dan een stuck, en somtijts het geheel
 Van lieffelicke pijn, en druckelicke lachjes,
 En riep somtijts wat stijf, en somtijts weder sachjes (...)
 Ick hoorde wat, ick sweech, ick sach een dierken sitten
 Dicht by een hooge dreef; als my den vogel sach
 Soo riep hy al, e-soet, soet, tis dach, dach, dach, dach, dach;

Afbeelding 20. *Principiis Osta*, prent naar een tekening van Adriaen van de Venne, gepubliceerd in de *Zeeusche Nachtegael*, 1623.

Deze prent verwijst naar het gedicht getiteld *Principiis Obsta* door Jacob Cats. *Principiis Obsta* betekent: verzet u tegen het begin (van het kwaad). Het gedicht is gepubliceerd in het tweede deel van de *Zeeusche Nachtegael*: Seden-sang.

Van Jacob Cats: een fragment uit Principiis Obsta

Hout als geduerich wacht, en leert u soo bedaren,
 Weest veerdich in de weer, en dempt het eerste quaet;
 Alst peert is opte loop, dan comt de toom te laet.
 Soo haest ghy quade sucht voelt in de leden spelen,
 En stelt gheen saken uyt tot hert en longher quelen;
 Verdrijft de Zeeusche coorts eer datse vorder gaet;
 Alst peert is opte loop, dan comt de toom te laet.

Afbeelding 21. *Ex minimis patet ipse Deus*, prent naar een tekening van Adriaen van de Venne, gepubliceerd in de *Zeeusche Nachtegael*, 1623.

Dit gedicht van Adrianus Hofferus Zirizaeus (1589-1644) uit Zierikzee is gepubliceerd in de *Zeeusche Nachtegael* in deel drie: Hemel-sang. De titel is *Ex minimis patet ipse Deus*. Dit betekent: ...Niet en is soo seer veracht, of het toont Gods groote macht. De letterlijke betekenis is:
In de kleinste zaken openbaart zich God zelf.

Niet isser oyt van God soo cleyn en slecht geschapen,
Of 'twijst sijn Schepper aan;
Men kan uyt alle dingh ghelijck met handen rapen,
Dat God dat heeft ghedaan:
Siet maar een plantjen aan, een struyckjen kleyn van waarden
Het toont dat God daar is,
Want 'tWesen dat het heeft, koomt niet eerst uyt der aarden,
Maar van Gods macht ghewis;
Het Leven dat het heeft, kan niemand haar oock geven
Dan God die boven leeft:
Wanneer ghy oock aansiet de konst daarin verheven,
De draatjens die het heeft,
Het steeltjen met sijn blad, de worteltjens seer teere,
Soo moet ghy bersten uyt,
End' segghen over-luyd, dat niemand als de Heere
Gheschapen heeft dat kruyd.

DICHTER VAN ZEELAND

Michael van Oostende presenteert op vrijdag 26 januari 2024 dit verhaal en besluit met een uitroep. Hij draagt het voor in de tentoonstelling DE OMGEKEERDE WERELD in het Zeeuws Museum. Het decor voor de stadsdichter vormt een grisaille schilderij van Adriaen van de Venne uit 1661. Het onderwerp en de titel is *Aanbidding der herders*. Het idee leeft dat Adriaen van de Venne dit werk samen met zijn zoon heeft gemaakt.

De Herdertjes

De herdertjes lagen bij nachte,
zij lagen bij nacht in het veld
Toen hoorden zij Engelen zingen...

Ik hoor automatisch Ajax in mijn hoofd, al ben ik eigenlijk nooit echt een voetballiefhebber geweest. Mijn vader heeft nog wel een wanhopige poging gedaan, door mij een Ajax kinderrekening te geven van de ABN Amro, maar van die rekening kocht ik mijn eerste microfoon om muziek te maken. Nu heb ik een zoon die het stokje van mijn vader over heeft genomen en mij probeert te bekeren tot het voetbal en af en toe doe ik dan dus maar alsof ik naar hem luister, zoals een goede vader dat doet. Maar het evangelie van die Godenzonen heeft mij nooit echt kunnen raken. Ik ben vanuit twee kanten van de familie belast met het bloed van dominees en zendelingen. Mensen die bepaalde woorden zo zwaarwegend vinden dat ze heilig zijn. Wat dat betreft was ik altijd al voorbestemd voor de poëzie. En misschien zit daarin mijn moeilijke relatie met voetbal. De bal is rond. Te rond, wat mij betreft.

De herdertjes lagen bij nachte,
zij lagen bij nacht in het veld
Toen hoorden zij Engelen zingen...

Poëzie! Poëzie!

Afbeelding 22. *Galatea*, tekening van Adriaen van de Venne, ontwerp voor een illustratie in: *Galathee ofte Harder minneklachte*, Jacob Cats, Museum Catsianum LTK Cats D 5.

6. SONNETTEN

Klinkgedichten

Sonnet is afgeleid van het Italiaanse 'sonetto'. Sonetto betekent: liedje.

Een andere naam in de 17e eeuw voor een sonnet is: klinkgedicht.

In de 17e eeuw is een sonnet een veertienregelig gedicht met een wending in de inhoud na de achtste versregel en met vaste rijmschema's.

Francesco Petrarca (1304-1374) is een beroemd 14e-eeuws humanist, dichter en schrijver in Italië. Hij is een van degenen die het sonnet ontwerpt.

Dat heeft grote gevolgen. Want vanaf de 16e eeuw wordt het sonnet één van de meest populaire dichtvormen in de Westerse letterkunde.

Kwatrijnen en terzinen

Het Italiaanse sonnet bestaat uit veertien regels in vier strofen.

De eerste twee strofen zijn vierregelig (kwatrijnen). De derde en vierde strofe zijn drieregelig (terzinen). Twee kwatrijnen vormen samen een octaaf.

Twee terzinen zijn samen een sextet. De wending van de inhoud van het sonnet is na het octaaf. Wanneer twee woorden een klankgelijkheid hebben, spreek je van rijm. Het rijmschema is meestal abba abba cdc dcd.

*Van Adriaen van de Venne: clinck-Dicht van Minne-Loon
Gepubliceerd in Sinne-Mal in de Zeeusche Nachtegael.*

Wanneer een Jonck-gesel is uyt den dop ghesteghen,
Dan loopt hy als een Wicht, en speelt met Venus-Kindt
Dat hem, met soet bedrogh, de ooghen stracx verblindt.
En struyckelt gins, en vveer, door Minne-malle vwegen,
Tot hy een speelghenoot der liefden, heeft verkregghen
Daer niet dan HEYMENIS van jeughd, en vreughd in vwoont;
Een, daermen Maeghden-cruyt, dvvers, voor het bedde kroont:
Waar aen de reyne min ten hooghsten is ghelegen.
Men siet eylaes! althans verkeerde liefden-kracht,
VWant nortsich-vrou-ghebaer heeft mannen-breyn vermacht!
Nu datmen heeft ghehoort het lymen-lievigh-vveenen
Van mallert en zijn maets, die op ghelijcke voet
Ghevoelen, vvat de pijn van trouw ontsegghen doet:
Devvilse zijn bestruyft met dubbel blauwe-scheenen.

Afbeelding 23. Tekening van Adriaen van de Venne, pen in bruin en grijs, bruin gewassen, ontwerp voor een illustratie, Museum Catsianum (UB Leiden), inv.nr. B 2 II.

7. DICHTKUNST

Dichter van de 17e eeuw

De 17e eeuw kent belangrijke Nederlandstalige schrijvers en dichters.

Dit zijn Gerbrand Adriaenszoon Bredero (1585-1618), Pieter Corneliszoon Hooft (1581-1647), Joost van den Vondel (1587-1679) en Constantijn Huygens (1596-1687). In dit rijtje hoort ook Jacob Cats thuis. Zijn boeken zijn ongeëvenaarde bestsellers. Al deze dichters produceren toneelstukken, blij- en treurspelen, kluchten, sonnetten, emblemen en andere gedichten. De vraag is waarom Adriaen van de Venne niet in dit rijtje staat?

Album amicorum

Vanaf 1550 tot ongeveer 1625 wordt het dichten in de moedertaal een trend.

Het raakt dan in de mode om een 'album amicorum' te hebben.

Dit is een persoonlijk album waarin handschriften, verhalen, liederen, citaten en gedichten soms met tekeningen worden verzameld van vrienden, familie en andere belangrijke personen.

Dichteres in de 17e eeuw

Anna Roemers Visscher is al genoemd als schrijfster en dichteres.

Maar ook haar zusje Maria Tesselschade Roemers Visscher (1594-1649) is virtuoos met pen en met penseel. De bovengenoemde Nederlandse dichters hebben allen schrijfcontact met de zusjes Roemers. Maria Tesselschade wordt eind 19e eeuw een voorbeeld voor feministen: "Tesselschade-Arbeid adelt".

DICHTER VAN DE 17E EEUW

Sonnet van Joost van den Vondel

Op het twaalfjarige bestandt der Vereenigde Nederlanden, 1609

Den Heemel krijgens zadt, erbermt sich onser quaaen:
Kastiljen wort beweegt den Vreede ons aan te biên,
De Staaten leenen 't oor, dies wy verwondert, zien
Het vreedemaakend volk genaaken onze paalen.
Naar onderling gesprek, opschorssing en lang draalen,
Vergunt men haar 't BESTANT voor jaaren twee en tien:
Op hope oft met'er tijdt een Vreede-zon misschien
Den Nederlanden mocht geduuriglijk bestraalen.
Nassou ontwaapent zich om ruste te verwerven,
Steekt op sijn dreigend staal, geschaart van't veel doorkerven,
En't Bondig Landt geniet de vruchten van sijn zweet,
Van vreugde golven vyers ten heemel opwaart vaaren,
Men offert lof en dank den Heere der Heirschaaren,
Die nu in loutre vreugt doet eyndigen ons leet.

Sonnet van Pieter Corneliszoon Hooft

Sonnet, 1610

Geswinde Grijsart die op wackre wiecken staech,
De dunne lucht doorsnijt, en sonder seil te strijcken,
Altijdt vaert voor de windt, en ijder nae laet kijcken,
Doodtvijandt van de rust, die woelt bij nacht bij daech;
Onachterhaelbre Tijdt, wiens heten honger graech
Verslockt, verslint, verteert al watter sterck mach lijcken
En keert, en wendt, en stort Staeten en Coninckrijcken;
Voor ijder een te snel, hoe valdij mij soo traech?
Mijn lief sint ick v mis, verdrijve' jck met mishae ghen
De schoorvoetighe Tijdt, en tob de lange daeghen
Met arbeit avontwaerts; vw afzijn valt te bang.
En mijn verlangen can den Tijdtgod niet beweghen:
Maer 't schijnt verlangen daer sijn naem af heeft gecreghen,
Dat jck den Tijdt, die jck vercorten wil, verlang.

Sonnet van Gerbrand Adriaenszoon Bredero

CXLIV Sonnet, 1622

Ghy Moeder van de Min, die met u held're lichten
Verjaagt de woeste Wint, end' 'trasende tempeest,
U boorte plaets de Zee, u leven is geweest
Om hier int groote ront, u soeticheydt te stichten.
O Venus waarde Vrou, doet doch de Winden swichten,
Diens bulderent geweld, verschricken mynen gheest,
En maacken 'twater vadt, end' mynen vaart bevreest.
Want haer spuwend' geweld, myn verderf schijnt te dichten.
Geleydt myn Schip, myn Vrou, end' ghy gunstige Star,
Drijft van den Hemel wech dees duyster Wolcke var.
Op dat ic lichteloos niet heel en ga verloren,

Sonder u blinckend' hooft, end' glinsterich Aenschijn
Schijn ic in wanhoops Zee, begraven schier te syn,
Wiens water-ad'ren my, gantsch driegen te versmoren.

Sonnet van Constantijn Huygens

Cupio dissolvi. Op de dood van Sterre, 1638

Of droom ick, en is 't nacht, of is mijn' Sterr verdwenen?
Ick waeck, en 't is hoogh dagh, en sie mijn' Sterre niet.
O Hemelen, die mij haer aengesicht verbiedt,
Spreeckt menschen-tael, en seght, waer is mijn' Sterre henen?

Den Hemel slaet geluyd, ick hoor hem door mijn stenen,
En seght, mijn' Sterre staet in 't heilighe gebied,
Daer sij de Godheid, daer de Godheid haer besiet,
En, voeght het lacchen daer, belacht mijn ijdle weenen.

Nu, Dood, nu Snick, met-een verschenen en verbij,
Nu, doorgang van een' Steen, van een gesteên, ten leven,
Dunn Schutsel, staet naer bij, 'ksal 't v te danck vergeven;

Komt, dood, en maeckt mij korts van deze Cortsen vrij:
'Kverlang in 'teewigh licht te samen te sien sweven
Mijn Heil, mijn Lief, mijn Lijf, mijn' God, mijn' Sterr en mij.

DICHTERES VAN DE 17E EEUW

Sonnet van Anna Roemers Visscher, gepubliceerd in de *Zeeusche Nachtegael*, 1623

Sonnet Aen de Zeeusche Poëten:

Ghy altijd lustich volck, dat met u gheest ghewoon
Te sweven zijt om hooch, en welcoom by de Gooden,
Die u alst feest-dach is op haer bancquet doen nooden
En boven aen het naest Iupiters wijste soon.
O luckich teghen-deel! van die om wanckel loon
Vermuffen op 'tCantoir (een graf van sulcke dooden)
V eer ick in mijn hert, u vier ick, als de booden
Van de onsterflickheyt, belommert met haer croon.
Ick heb onlangs verstaen dat ghy met schrandre listen
In Zeelant u quartier begint te Alcumisten
Om gout te maken? Neen! Maer grooter Meester-stick
Neemt ghy-lie by der hant, 'tzijn wonderlicker curen
Cunt ghy u Nachtegael doen soetjens tureluren
Die in zijn moeders tael roept kick, borr kick, kick kick.

Sonnet van Maria Tesselschade Roemers Visscher, voor in een album amicorum

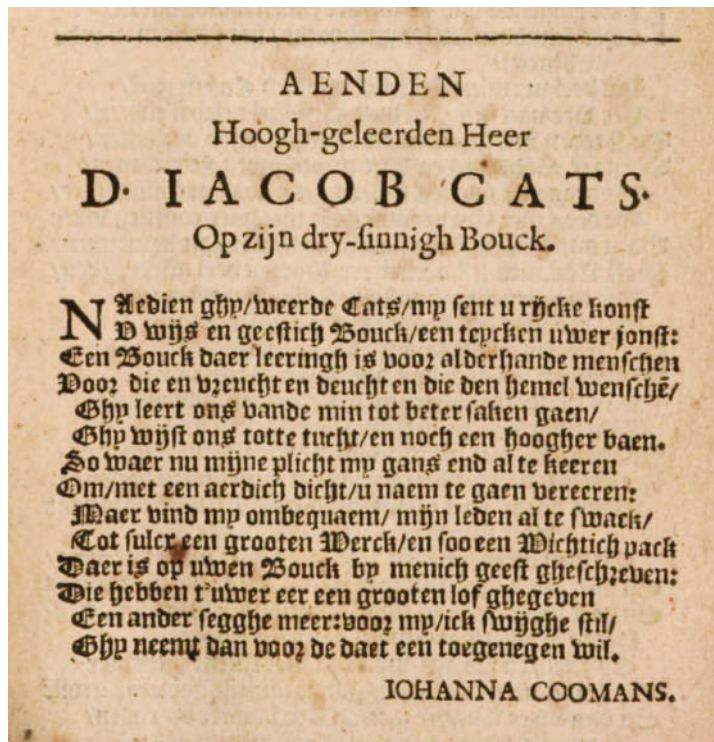
Aen me Juffrou Trajectina Ogle, 1641

Wat in de lotery Des luckx zyn oorspronck nam
Is u lucksalicheyt Door lot te beurt gevallen
Beneven 't vaeder huys omheynt met strydbre/vaste wallen
Van koene daeden by een Adel sonder schram
Wat van u schoonheyt is en van u deughden vlam
En wysheyt op zyn tyt te boerten en te mallen
En kan myn noertse tong syn onkunt niet kallen
Wat vroommicheyt belanght dat is u rechte stam
Hoe zeldsaem is deez deught by soo veel schildqartieren
Die met een stasy ry 't rechtschapen waepen cieren
Van Niet te roemen en dit is het eedel slot
Dat den phoet weet met zyn veer te raecken
En met die zeldtsaemheyt een yder vroet sal maecken
Van al deez watjes is dit Niet het hoghste lott.

**Sonnet van Johanna Coomans,
gepubliceerd in de Zeeusche Nachtegael, 1623**

Aen den hoogh-geleerden heer D. Jacob Cats, op zijn dry-sinnich bouck

Naedien ghy, Weerde Cats, my sent u rijcke konst,
U Wijs en geestigh bouck, een teycken uwer jonst;
Een bouck, daer leeringh is voor alderhande menschen,
Voor die èn Vreucht èn Deucht èn die den Hemel wenschen:
Ghy leert ons van de min tot beter saecken gaen,
Ghy Wijst ons totte tucht en noch een hoogher baen;
Soo waer nu mijne plicht, my gans end' al te keeren,
Om, met een aardigh dicht, u naem te gaen vereeren;
Maer vind' my onbequaem, mijn leden al te swack
Tot sulx een grooten Werck en soo een' Wichtich pack.
Daer is op uwen bouck by menich geest geschreven,
Die hebben t' uwer eer een grooten lof ghegeven;
Een ander segge meer; voor my ick swijghe stil;
Ghy neemt dan voor de daet een toegenegen wil.

DICHTER VAN ZEELAND

Michael van Oostende draagt dit gedicht voor op vrijdag 26 januari in het Zeeuws Museum. Het decor is de prentenserie die de stad Vlissingen vanaf de Westerschelde toont. Deze prenten zijn naar tekeningen van Adriaen van de Venne.

Afbeelding 24. *De aankomst van Frederik van Palts en Elizabeth Stuart in Vlissingen in 1613*, prent naar de tekeningen van Adriaen van de Venne, 1618; uitgave ca. 1700, Gerard van Keulen, Zeeuws Archief, inv.nr. ZG-nr 7I-II-1142.

Vlissingen

Bløf meent te weten dat Vlissingen zwaar ademt
ik denk dat ze de wind bedoelen
we zoeken hier geen spijkers op laagwater
want men beweegt hier lichtvoetig

Nog steeds zie ik in de jachthaven boten aanvaren
riemen maken plaats voor een wijnkoeler
betaald met geld van pa en van vervlogen jaren
maar op de kade is het anders op de boule

want als de zon op de boulevard staat,
zie je de schaduwen van vroeger
nog steeds harde werkers daar
de straat die werkt verkoelend

voor de zon op het strand of 's nachts met lantaarns
iedereen is hier een lichtzoeker
want nog steeds is het de fles als het wapen
vind je de geest in de fles hoef je niet verder te zoeken
dan vlissingen

RAPPER VAN ZEELAND

Rapper Cycz opent het Dichtfestijn in de Zeeuwse Bibliotheek op 26 januari 2024. Cycz besluit ook het Dichtfestijn met een improvisatie. Cycz is Bram Mvambanu. Hij werkt intensief met jeugd en jongeren samen in Zeeland.

Aan Cycz de eer te besluiten met DICHTWERK in DICHTWERK of beter met RAPPWERK in DICHTWERK. Cycz slingert de Nederlandse taal de toekomst in.

Welvaart, rijkdom gebouwd op andermans pijn
Tot slaaf gemaakt, ingeruild voor wapens en wijn
Kennis is macht, voel me Zeeuw en zwart tegelijk
Als jij je niet verdiept, weet je niet hoe lastig dat kan zijn

Nu sta ik op een plek, word herinnerd aan de zonden
De ketting is verbroken, toch voel ik me verbonden
Hartkloppingen, minuten voelen als seconden
Wanneer ik terugdenk aan het zout in alle wonden

“Maar jij hebt het toch niet meegemaakt? Waarom maak je jij druk?”
Dat is wat ik bedoel, ik begrijp waar jij op doelt
’t Doet me pijn om te voelen dat jij mijn pijn niet voelt
Wanneer we zwijgen met z’n allen, dan blijft het taboe

Maar laat ons niet vergeten en de blik vooruitwerpen
Het slavernijverleden, is een les die ons kan helpen
Bouwen aan een wereld zonder onrecht en pijn
Respect en begrip, dat is onze lijm

NAWOORD

met deze link als titel:

<https://www.unesco.nl/sites/default/files/2023-11/Advies-the-Culture.pdf>

Later in het jaar 2024 wordt Cycz genoemd als belangrijke changemaker in het onderzoeksrapport
On(ver)vangbaar, De innovatieve kracht van the culture.

(...) Bram Mvambanu, oftewel Rapper Cycz, zet zich op diverse manieren in om een positieve impact te maken op het welzijn van de lokale jeugd in Zeeland. Zo was hij ambassadeur van campagne 'YouChoose' tegen (steek)wapenbezit en werkt hij samen met Stichting Opendoor. Zij bieden ondersteuning en begeleiding aan risicojongeren om hen zelfredzaam te maken (...).

Het voorwoord van On(ver)vangbaar

Dan hier een tekst genomen uit het voorwoord van Kathleen Ferrier, voorzitter, en Marielies Schelhaas, secretaris-directeur van Unesco, gepubliceerd in *On(ver)vangbaar, De innovatieve kracht van the culture.*

(...)

Met de aanbevelingen uit dit advies beogen we een brug te slaan tussen verschillende leef- en systeemwerelden. Wij zijn ons terdege bewust van het feit dat dit een uitdaging is. In het traject dat we hebben afgelegd om tot dit advies te komen liepen we zelf ook tegen indringende vragen aan, zoals:

'Hoe gaan we om met het verschil tussen spreek- en schrijftaal?

Of: hoe bewerkstellig je daadwerkelijke wederkerigheid als partijen verschillende behoeftes hebben?' Het was een interessant en leerzaam proces, waarvan u de weerslag in dit advies vindt. Het is onze wens dat dit advies positief bijdraagt aan bewustwording en aan het formuleren van beleid dat recht doet aan de culturele rijkdom in ons land.

(...)

Met de Nederlandse taal van de 17e eeuw naar meertaligheid in de toekomst

Nederlands is één van de Europese talen die in de 17e eeuw overzee naar andere continenten reist. Daarmee is de Nederlandse taal niet meer alleen van Nederland. De Nederlandse taal is van België, Suriname en het Caribisch gebied. Het is deel van de talen geworden van Zuid-Afrika en Namibië en het is deel geworden van de talen in Indonesië.

Het is in de 21e eeuw de achtste taal in Europa met 24 miljoen sprekers.

In de 21e eeuw zijn ook steeds meer mensen meertalig. Anno nu weten we dat meertaligheid in de opvoeding een positief effect kan hebben op het vermogen van communiceren en leren.

EEN SONNET MAKEN

a
b
a
b
a
b
a

b...de volta of de wending!

c
d
c

c
d
c

WAT *Inhoud: wat wil jij kwijt?*

Gevoel - Mening
Statement - Rebellie
Oproep -Vraag
Verandering - Niks

WIE *Doelgroep: hoe bereik je de ander(en) en wie zijn zij?*

Spoken word - Songwriting
Meerstemmig - Melodius
Akoestisch - Theatraal - Stand up

HOE *Vorm: hoe is het het meest duidelijk?*

Loud and Clear - Lang of Kort
Rijmschema - Ritme
Refrein - Herhaling
Sfeer - Hard – Zacht
Nederlands – Anderstalig – Meertalig

KIES

Kies een paar (tref-)woorden
Onthoud degene(n) voor wie je schrijft
Ga voor minder in plaats van meer
Maak het jezelf gemakkelijk: blijf jezelf
Ga gewoon schrijven; schrijf elk woord dat in je opkomt

EEN SONNET MAKEN

a
b
a
b
a
b
a

b...de volta of de wending!

c
d
c

c
d
c

WAT *Inhoud: wat wil jij kwijt?*

Gevoel - Mening
Statement - Rebelle
Oproep -Vraag
Verandering - Niks

WIE *Doelgroep: hoe bereik je de ander(en) en wie zijn zij?*

Spoken word - Songwriting
Meerstemmig - Melodius
Akoestisch - Theatraal - Stand up

HOE *Vorm: hoe is het het meest duidelijk?*

Loud and Clear - Lang of Kort
Rijmschema - Ritme
Refrein - Herhaling
Sfeer - Hard – Zacht
Nederlands – Anderstalig – Meertalig

KIES

Kies een paar (tref-)woorden
Onthoud degene(n) voor wie je schrijft
Ga voor minder in plaats van meer
Maak het jezelf gemakkelijk: blijf jezelf
Ga gewoon schrijven; schrijf elk woord dat in je opkomt

EEN SONNET MAKEN

a
b
a
b
a
b
a

b...de volta of de wending!

c
d
c

c
d
c

WAT *Inhoud: wat wil jij kwijt?*

Gevoel - Mening
Statement - Rebellie
Oproep - Vraag
Verandering - Niks

WIE *Doelgroep: hoe bereik je de ander(en) en wie zijn zij?*

Spoken word - Songwriting
Meerstemmig - Melodius
Akoestisch - Theatraal - Stand up

HOE *Vorm: hoe is het het meest duidelijk?*

Loud and Clear - Lang of Kort
Rijmschema - Ritme
Refrein - Herhaling
Sfeer - Hard - Zacht
Nederlands - Anderstalig - Meertalig

KIES

Kies een paar (tref-)woorden
Onthoud degene(n) voor wie je schrijft
Ga voor minder in plaats van meer
Maak het jezelf gemakkelijk: blijf jezelf
Ga gewoon schrijven; schrijf elk woord dat in je opkomt

EEN SONNET MAKEN

a
b
a
b
a
b
a
b...de volta of de wending!
c
d
c

c
d
c

WAT *Inhoud: wat wil jij kwijt?*

Gevoel - Mening
Statement - Rebellie
Oproep -Vraag
Verandering - Niks

WIE *Doelgroep: hoe bereik je de ander(en) en wie zijn zij?*

Spoken word - Songwriting
Meerstemmig - Melodius
Akoestisch - Theatraal - Stand up

HOE *Vorm: hoe is het het meest duidelijk?*

Loud and Clear - Lang of Kort
Rijmschema - Ritme
Refrein - Herhaling
Sfeer - Hard – Zacht
Nederlands – Anderstalig – Meertalig

KIES

Kies een paar (tref-)woorden
Onthoud degene(n) voor wie je schrijft
Ga voor minder in plaats van meer
Maak het jezelf gemakkelijk: blijf jezelf
Ga gewoon schrijven; schrijf elk woord dat in je opkomt

Plaatje met praatje: voeg jouw tekening en/of tekst toe.

Zelfportret - Aud Deme
cost. Maanetshuis
H. De Ongekeerde
Werkeld van de
Arkieaen van de
Verne
— 20 dec —

Plaatje met praatje: voeg jouw tekening en/of tekst toe.

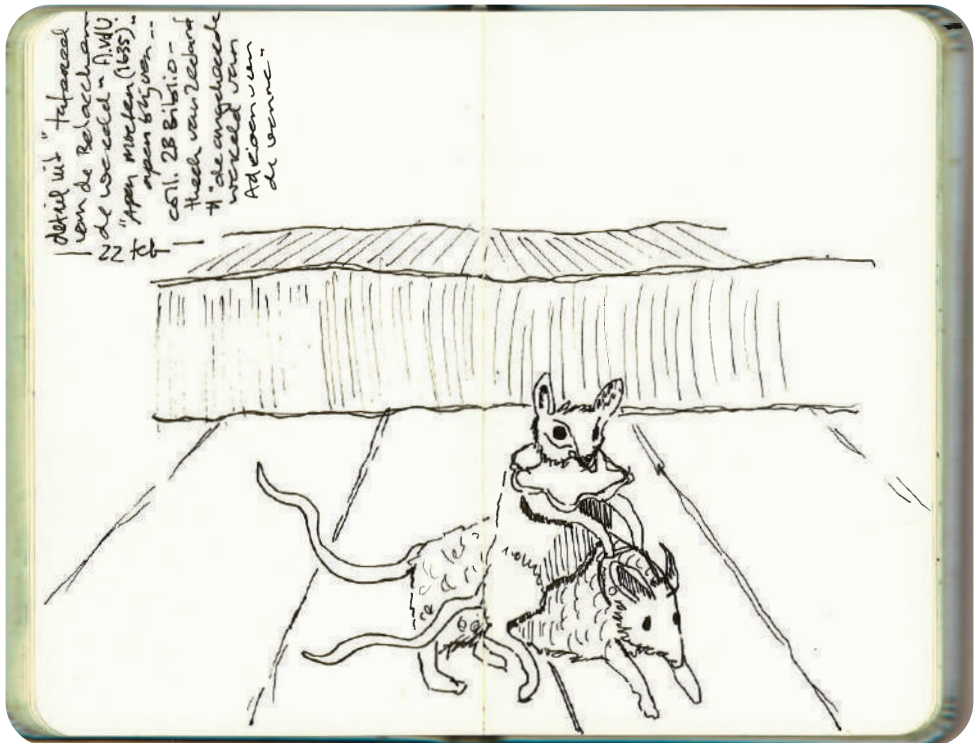
detail uit "Boeken -
vrijenavond" c.1625
van E. van der
afg. te bepalen de
wereld van de
boeken van de
venne

Plaatje met praatje: voeg jouw tekening en/of tekst toe.

Plaatje met praatje: voeg jouw tekening en/of tekst toe.

Plaatje met praatje: voeg jouw tekening en/of tekst toe.

Detail uit "De Schied-
der Winckel" 1623
Afsien van de verma-
te Ongelucke of
het vallet van Ad-
riaen van de
Borne.
Cortl. Daring Maile Genood
treuff pic.

Plaatje met praatje: voeg jouw tekening en/of tekst toe.

detail uit "Kinderen
spelend op het
Alteplein in Middel-
burg" (1618) Anoniem
van de Afdeling v/d
Binnen. Collectie K2615/
Zeeuwse Archief.
H. de angelica
wereld S. A. d. 17.

6 feb

Plaatje met praatje: voeg jouw tekening en/of tekst toe.

Plaatje met praatje: voeg jouw tekening en/of tekst toe.

Uitskrift in: Jacob Cats,
Galathea ofte Hareclat
Gminneklachte
29 # "E angeloorde
s veld von Adelaen
van de Venne"
collectie: K26W/2een
WS Archief.

BIJLAGE 1

VERANTWOORDING & BRONNEN

DE OMGEKEERDE WERELD VAN ADRIAEN VAN DE VENNE

Dit is de eerste overzichtstentoonstelling van het werk van deze 17e-eeuwse kunstenaar. De tentoonstelling is te zien geweest in het Zeeuws Museum in Middelburg van 30 september 2023 t/m 21 april 2024.

Adriaen van de Venne (1590-1662) is dichter, schrijver, tekenaar en schilder in de 17e eeuw. Hij woont en werkt als jonge kunstenaar in Middelburg (1614-1624) en daarna in Den Haag (1625-1662). In Middelburg ontmoet Adriaen de dichter en schrijver Jacob Cats (1577-1660). Hij studeert rechten en is van 1636 tot 1651 raadpensionaris van Holland.

De Zeeusche Nachtegael

Adriaen van de Venne, een veelzijdig en actief kunstenaar met een groot netwerk in Middelburg en Den Haag, lijkt vergeten. Maar hij dicht, hij schrijft... dus: wie schrijft die blijft.

In 2023 is gevierd dat in 1623 de dichtbundel *Zeeusche Nachtegael* in Middelburg is uitgegeven. De Nachtegaal is van oudsher al de vogel der dichters. Adriaen van de Venne debuteert in deze dichtbundel.

De titel *Zeeusche Nachtegael* verwijst al naar het idee van een klassieker. Dat wordt het ook, een klassieker, met werk van twintig Zeeuwse dichters.

Tijd van regenten en vorsten

De 17e eeuw is een periode waarin heel veel gebeurt; oorlogen, godsdienststrijd, pest en honger. Het is een tijd waarin spectaculaire uitvindingen worden gedaan zoals de telescoop en de microscoop. De wereld verandert snel. Denkers, dichters, schrijvers en kunstenaars vernieuwen zichzelf. Adriaen van de Venne leeft tijdens deze politieke omwenteling en de daarop volgende Tachtigjarige Oorlog (1568-1648).

Bronnen:

De Digitale Bibliotheek Nederlandse Letteren & Literatuuracademie

<https://www.dbnl.org/>

The Emblem Project Utrecht <https://emblems.hum.uu.nl/>

Literatuurgeschiedenis.org <https://www.literatuurgeschiedenis.org/>

Tafereel van de Belacchende werelt, 1994, editeur Marc van Vaeck,

Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, Gent 1994

De Taalunie <https://taalunie.org/home>

Unesco <https://www.unesco.nl/sites/default/files/2023-11/Advies-the-Culture.pdf>

Bronnen voor de sonnettenkeuze:

Anna Roemers Visscher

https://www.dbnl.org/tekst/_zee001zeeu01_01/_zee001zeeu01_01_0017.php

Bredero

https://www.dbnl.org/tekst/bred001groo01_01/bred001groo01_01_0160.php

Coomans

https://www.dbnl.org/tekst/cats001jvan02_01/cats001jvan02_01_0063.php

Hooft

https://www.dbnl.org/tekst/hoof001lied01_01/hoof001lied01_01_0020.php

Huygens

<https://www.literatuurgeschiedenis.org/schrijvers/constantijnhuygens#:~:text=Op%2024%20januari%201638%20schreef,kan%20zien%20in%20de%20hemel>

Maria Tesselschade

https://www.dbnl.org/tekst/viss002gedi01_01/viss002gedi01_01_0006.php

Vondel

https://www.dbnl.org/tekst/vond001dewe01_01/vond001dewe01_01_0012.php

Bronnen bij gedichten en liedjes maken

Schrijvenonline.org/nieuws/dichtvormen-sonnet

www.literatuurgeschiedenis.org

BIJLAGE 2

AFBEELDINGEN

Afbeelding 1. *Mansverdriet*, tekening van Adriaen van de Venne, pen in bruin, penseel in grijs, hier en daar wit gehoogd, Rijksmuseum inv.nr. RP-T-1935-47. Hiervan is een prent in *Tafereel van de Belacchende Werelt*, Adriaen van de Venne, 1635.

Afbeelding 2. *Malle Beesten*, prent naar een tekening van Adriaen van de Venne, Illustratie in *Tafereel van de Belacchende Werelt*, Adriaen van de Venne, 1635, Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

Afbeelding 3. *Zelfportret*, Adriaen van de Venne, ca. 1615, olieverf op paneel, Mauritshuis, Den Haag.

Afbeelding 4. *Portret Jacob Cats*, tekening van Adriaen van de Venne, Rijksmuseum, inv.nr. RP-T-1898-A-4069 – op de achtergrond is zijn buitenhuis De Munnickenhof te zien.

Afbeelding 5. Emblemataprent met wolkenhand, nummer 17 van 52 emblemataprenten, naar een tekening van Adriaen van de Venne, uit *Sinne- en Minnebeelden*, Jacob Cats, 1618. (Zie ook afb. 7).

Afbeelding 6. Emblemataprent nummer 1 van 52 emblemataprenten, naar een tekening van Adriaen van de Venne, gepubliceerd in *Sinne- en Minnebeelden*, Jacob Cats, 1618. (Zie ook afb. 7).

Afbeelding 7. Foto van het opengeslagen boek met emblemataprent nr. 11, *Sinne- en Minnebeelden*, Jacob Cats, 1618. De volledige titel van het boek: *Silenus Alcibiadis, sive Proteus, vitae humanae ideam, emblemata trifariam variato, oculis subiiciens*, Zeeuwse Bibliotheek (ZB), De ZB Magazijn KLUIS 1110 B 12, Exemplaar 05085010.

Afbeelding 8. *De Munnickenhof*, door W. Schellinckx (1627-1678), 1659, Zeeuws Museum, collectie KZGW, inv.nr. G1668. Fotograaf: Ivo Wennekes. Dit schilderij heeft altijd in het voorhuis van de Munnickenhof gehangen. Nu te zien in de studiezaal van het Zeeuws Archief.

Afbeelding 9. *Elck zijn gading*, tekening van Adriaen van de Venne, Rijksmuseum RP-T-1885-A-466.

Afbeelding 10. *De herfst*, 1625, olieverf op paneel, 15,8 x 37,2 cm, Rijksmuseum, inv.nr. SK-A-1773.

Afbeelding 11. *De winter*, 1625, olieverf op paneel, 15,8 x 37,1 cm, Rijksmuseum, inv.nr. SK-A-1774.

Afbeelding 12. *De lente*, 1625, olieverf op paneel, 16 x 37,3 cm, Rijksmuseum, inv.nr. SK-A-1772.

Afbeelding 13. *De zomer*, 1625, olieverf op paneel, 15,7 x 37,2 cm, Rijksmuseum, inv.nr. SK-A-1771.

Afbeelding 14. Emblemataprent met wolkenhand en masker, nummer 27 van 52 emblemataprenten, naar een tekening van Adriaen van de Venne, uit *Sinne- en Minnebeelden*, Jacob Cats, 1618.

Afbeelding 15. Tekening van Adriaen van de Venne, 1620, ontwerp voor prent in *Self-strijt*, dat is *Crachtighe beweginghe van Vlees en Gheest* (..), Jacob Cats, Museum Catsianum, Universitaire Bibliotheek Leiden (UB Leiden), invnr B1.

Afbeelding 16. Tekening van Adriaen van de Venne, pen in bruin en grijs, bruin gewassen, ontwerp voor een illustratie in: *Hovwelyck*. Dat is *De gansche gelegenthey des echten staets*, Jacob Cats, 1625-1626. Museum Catsianum (UB Leiden) inv.nr. C35 I.

Afbeelding 17. *De Kwakzalver*, tekening van Adriaen van de Venne, pen in bruin, grijs en bruin gewassen 1628, ontwerp voor een boekillustratie, Museum Catsianum, (UB Leiden). inv. M 25.

Afbeelding 18. *Cupido Brilleman*, prent naar een tekening van Adriaen van de Venne, gepubliceerd in de *Zeeusche Nachtegael*, 1623, Zeeuws Museum.

Afbeelding 19. *De Schynkijcker*, prent naar een tekening van Adriaen van de Venne, gepubliceerd in de *Zeeusche Nachtegael*, 1623, De ZB, Magazijn KLUIS 1103 K 1.

Afbeelding 20. *Principiis Osta*, prent naar een tekening van Adriaen van de Venne, gepubliceerd in de *Zeeusche Nachtegael*, 1623, Zeeuws Museum.

Afbeelding 21. *Ex minimis patet ipse Deus*, prent naar een tekening van Adriaen van de Venne, gepubliceerd in de *Zeeusche Nachtegael*, 1623, Zeeuws Museum.

Afbeelding 22. *Galatea*, tekening van Adriaen van de Venne, ontwerp voor een illustratie in: *Galathee ofte Harder minneklachte*, Jacob Cats, Museum Catsianum (UB Leiden), LTK Cats D 5.

Afbeelding 23. Tekening van Adriaen van de Venne, pen in bruin en grijs, bruin gewassen, ontwerp voor een illustratie, Museum Catsianum (UB Leiden), inv.nr. B 2 II.

Afbeelding 24. *De aankomst van Frederik van Palts en Elizabeth Stuart in Vlissingen in 1613*, prent naar de tekeningen van Adriaen van de Venne, 1618; uitgave ca. 1700, Gerard van Keulen, Zeeuws Archief, inv.nr. ZG-nr 7I-II-1142.

Afbeelding 25. Titelprent van de eerste editie van *Silenus Alcibiadis, sive Proteus, vitae humanae ideam, emblemate trifariam variato, oculis subjiciens*, *Sinne- en Minnebeelden*, Jacob Cats, 1618.

BIJLAGE 3

TEKENWERK, DENKWERK, DICHTWERK

WWW.ZEEUWSMUSEUM.NL

TEKENWERK

Deze eerste digitale publicatie in een serie van drie publicaties gaat over tekenen en schetsen. Deze gratis online uitgave TEKENWERK helpt je op weg met teken- en schetsopdrachten en biedt verdieping van het werk van Adriaen van de Venne. In de uitgave staan de ontmoeting en samenwerking van Adriaen van de Venne en Jacob Cats centraal.

DENKWERK

Adriaen van de Venne leeft tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648).

De bijnaam van deze oorlog is 'pamflettenoorlog' vanwege de rol van pamfletten in het overbrengen van het nieuws over oorlog, honger, ziekten en politiek. Adriaen van de Venne maakt en tekent pamfletten voor de propagandamachine van de Republiek. Hij maakt heldenportretten van de Prinsen van Oranje.

In de 17e eeuw verschijnen boeken over vrijheid, het geloof, het geweten, de rechten en plichten van de burger. De boekenmarkt 'ontploft' en schrijvers en filosofen worden berucht en beroemd.

DENKWERK is een boekje met denkopdrachten. Voor de opdrachten zijn uitspraken van grote denkers, door de eeuwen heen, een inspiratiebron. Van de 17e eeuw gaat DENKWERK dwars door de tijd naar de toekomst toe.

DICHTWERK

In de 17de eeuw is het 'sonnet' een geliefde vers- en dichtvorm.

In 1623 geven de broers Adriaen en Jan van de Venne de verzamelbundel *De Zeeusche Nachtegael* uit. Twintig dichters uit Zeeland presenteren hierin hun werk. Het is een ware bestseller met onder andere *Poetische vermaeckelijcke en de Leersame Sinne-dichten en Sang-Liedekens, Gemeynsaem by een gevought*. Van Adriaen van de Venne zelf is een lofzang op de 'Sinnekunst' opgenomen. Deze ultieme kunstvorm verenigt pictura (schilderkunst) en poësis (dichtkunst). DICHTWERK gaat over dichters en dichten in de 17e eeuw.

Afbeelding 25. Titelprent van de eerste editie van *Silenus Alcibiadis, sive Proteus, vitae humanae ideam, emblemate trifariam variato, oculis subjiciens, Sinne- en Minnebeelden*, Jacob Cats, 1618.